

REALISTA MODERNIZMUS — MODERNISTA REALIZMUS

A belgrádi fiatal írók nemrégiben új programmal álltak elő a lapok hasábjain. A meghirdetett újdonságnak rögtön nevet is adtak: neoszimbolizmusnak keresztelték el.

Belgrád zajos irodalmi életében ez az új irodalmi irányzat természetesen nem váltott ki sem megdöbbenést, sem csodálatot. A lényegében két táborra szakadt irodalmi közvélemény egyelőre a maga kérdéseivel van elfoglalva, bár a neoszimbolisták elvei igen alkalmasnak mutatkoznak a ma még fennálló ellentétek hallgatóságos tudomásul nem vételére, a fegyverszünet megkötésére a „realizmus” és a „modernizmus” harcában, amely látható formában a Savremenik és a Delo című folyóiratok csatározásaiban nyíltán mutat meg. Ez a megalkuvás annál szembetűnőbb a neoszimbolisták programjában, mivel a vezér, a programmegfogalmazó Dragan Jeremić a Savremenik egyik szerkesztője.

A „neoszimbolizmus” (Jeremić is állandóan időzőjelekkel használja ezt a szót) megalkuvó jellege szembetűnő. Jeremić egyik cikkében, melyet a problémának szentelt, éppen erről beszél:

„...így a modernizmus elemző értékei nagy, mindent átfogó művészi szintézissé olvadnak. Eddig nemlétező új minőség keletkezik, mert

ezelőtt egyfelől egy elemző mélység nélküli szintetikus művészet létezett, másfelől pedig egy sor elemzés, amely a szintézist kis világa egyoldalú víziójával próbálta helyettesíteni. Ez a módja (t. i. az integrális realizmus, amely a neoszimbolisták módszere, B. I.), annak, hogy ez a két szerencsétlenül elválasztott irányzat egységes mederbe jusson. Az elkülönülés tehát időleges. Az írók ezeken az ellentéteken előbb, vagy utóbb, de túljutnak. Az áthidalás szükségének tudatában és ismerve az utat, melyen haladni kell, el lehet kerülni a szükségtelen idővesztéseket és halogatást. A fiatal írók, akik a „neoszimbolizmusnak” nevezett mozgalom köré csoportosultak, hiszik, hogy az integrális realizmus az az út, amelyen a jövő művészete halad majd, és arra töreksznek, hogy már ma is ennek a szellemében alkossanak” (NIN, 1957. január 13).

Kétségtelenül ügyes, diplomatikus módon kísérlete meg az író az irodalom harmadik útjának megteremtését. Olyan irányzatról beszél, amely elég tágas lévén, magába tudja olvasztani a legellentétebb irodalmi áramlatokat, törekvéseket is, feloldani a „realizmus” és a „modernizmus” ma még létező ellentéteit azzal, hogy mind az egyik, mind

a másik irányzat pozitívumait átveszi, egyesíti magában.

Nem véletlen, hogy a megalkuvás gondolata a legfiatalabb nemzedék íróinak agyában született meg. Irodalomba lépésüket rögtön a „realizmus” — „modernizmus” problémája fogadta. Színt kellett vallaniok, választaniok kellett nemcsak elvek, hanem emberek között is. Most, elméleti megfogalmazásukból kicseng az a gondolat is, hogy keresik saját magukat; a tésükhöz szabott irodalmat: formát és érzést egyaránt, vagy ahogy ők mondják: a legmodernebb modernizmust, a ma és főleg a jövő modernizmusát. Érdekes, és jellemző, hogy ezt eklekticizmus-sal akarják megvalósítani: az ellentétek feloldásával. A gyakorlatban ez így fest: A vezér Dragan Jeremić, a Savremenik, tehát a „realisták” táborának egyik vezetője, míg a csoport tagjainak legtehetségebbjei — Dragan Kolundžija és Milovan Danojlović Davičo — védencek és a Delo felfedezettjei.

Dragan Jeremić a neoszimbolisták programját a következőkben foglalta össze a Polja című folyóiratban:

1. Irodalmunknak nincsenek esztétikai elveken nyugvó csoportjai. Modernistáink kissé megváltozott szürrealisták, a realisták pedig nem dolgozták ki az új realizmus elméletét, bár emellett tesznek hitet.

2. A mai csoportok még akkor keletkeztek, amikor a mai legfiatalabb írónemzedék tagjai kezdő írásaikat sem írták meg. Mit találhatnak tehát ott a fiatalok? Nekik a saját igazságuk és saját zászlajuk kell. Nem idegen kezdéseket folytatni, hanem önmaguk új kezdeteit akarják megteremteni.

3. Nem akarják felmelegíteni a szimbolizmust, hanem új szimbólumokat keresnek, olyan szimbólumokat, amelyek lényegükben fejezik ki égaljunkt és korunkat.

4. A marxizmus-leninizmus tálján állnak.

5. A „neoszimbolizmus” modernebb minden modernizmusnál, ez a mi

pillanatunk modernizmusa. Mellette a szürrealizmus is ódsiság már. Tanult a modernizmus rövid életéből. Az integráls realizmust vallja, szintézist hirdet, minden idők művészetének legjava értékeit akarja szintetizálni.

6. Zászlójára a szocialista irodalmat jellemző jegyek vannak írva. Mindenkivel együtt dolgoznak, akinek van mondanivalója, keresik a tartalomnak megfelelő formát. Olyan irodalmat akarnak, amely tartalmában a mi talajunkba kapaszkodik és olyan egyetemességet, amely minden embert érdekel, ideszámítva Atlantisz és Utópiát is.

7. Egyensúlyba akarja hozni a valóság realizmusát az emberi szellem realizmusával, amelyek állandó harcot vívnak a faktografia és az illuzionizmus határán és amelyek csak ideiglenesen békülnek meg a legmélyebb alkotásokban az altamirai rajzoktól Matisse-ig és Lubardáig, a bizon jó húsáról szóló daltól Proust és Mann időkereséséig.

8. Minden kornak megvan a maga szimbóluma. Szimbólumokkal nélyed bele a múlt sötétségébe és emelkedik a jövő magasságába. Velük kapja meg sajátosságait. A „neoszimbolizmus” egy csoport fiatal ember vágya és törekvése, hogy lényegbevágóan kifejezhesse a kort, amelynek egére a legdöntőbb és legemberibb szimbólumok vannak felírva: szocializmus, szabad ember, a népek testvérisége, béke az emberek között. Egyetlen irodalmi irányzathoz sem ragaszkodva, a neoszimbolisták tudják, hogy annak a kifejezésnek, amelyet ők keresnek, elemeit megtaláljuk Neruda és Eluard költészetében, Andrić és Mailer regényében, Orff és Sostaković zenéjében, Le Corbusier és Wright építészetében.

9. Nem fogadják el az elméletileg fenn nem tartható ellentéteket, melyek abból élnek, hogy a másik fél létezik. Szerintük a „realizmus” örök lesz, ha mindig modernizálódik, és

a „modernizmus” csak akkor létezhet, ha mindig realista lesz és nem illuzionista.

Ezek a pontokba foglalt elvek természetesen csak kivonatai az említett tételeknek és a gondolatok lényegét adják. Így is azonban jellemző módon mutatják nemcsak a csoport elvi álláspontját, eklekticizmusát, megalkuvó magatartását, hanem kritikájukkal kimondják az irodalmi életünk zavarait feloldó varázsigéiket is. Nehéz volna ezen a helyen mélyen és teljes dokumentációval elemezni a „neoszimbolizmus” elvi kérdéseit és szintézist keresni. Annál kevésbé tehetjük ezt, mert maguk a neoszimbolisták sem foglalták össze alapos, átfogó, minden kérdésre kiterjedő módon elveiket. Csak tételeket vetettek föl, problémákat dobtak a köztudatba, és a jelek szerint inkább művekkel akarnak létjogosultságot szerezni elveiknek, mint elméleti vitákban. De már így is elemezhetjük néhány fő gondolatukat.

Kiélvezve tételüket azt mondhatjuk, hogy modernista realizmust és realista modernizmust akarnak. Helyes az a megállapításuk, hogy realizmus és modernizmus nem egymással ellentétes fogalmak, hanem egymást feltételezők. Egyik a másik nélkül nagy, értékes alkotásokban el sem képzelhető. A XX. század világirodalma a példák garmadáját szolgáltatja ezen a téren. Prousttól, Gidetől Mailerig hosszú sora a regény-íróknak, realista regényeket írtak, de realizmusuk nem hasonlítható össze a XIX. század klasszikusainak módszerével. Nagy kár, hogy még senki sem tisztázta a realizmus problematikáját a maga valóságában, s a fogalomzavar könnyen téves utakra csalhatja a problémákon elmélkedőt. Mert nincs realizmus, nem létezik a realizmus, hanem mindig konkrét korok konkrét alkotóira kell gondolnunk. Jellemző Balzac, Stendhal, Tolsztoj nagyságára, hogy módszerük még mindig súlyos

teherként ül a ma íróin is. És éppen ez az, ami zavaró és amit a neoszimbolisták ki akarnak krüszöbölni végre. A mai kor realizmusa csakis modern realizmus lehet. Jeremić két nevet említ tételeiben: Andrićét és Norman Mailerét. Leegyszerűsítve: mint ahogy a realitás, az ember társadalmi, szellemi, gazdasági valósága gyökeresen megváltozott az utóbbi ötven évben, tehát más, mint a múlt században volt, erről másképpen is kell írni. Itt a világlátás modernségén, a valódi jellegzetességek meglátásán, a kor sodrában élésen kívül egy sor technikai kérdést vet fel a neoszimbolizmus: újfajta szerkesztési módot, a cselekmény vezetését, helyzetek, állapotok, képek megszervezését, nyelvet stb. Ugyanakkor a modernizmust is a földre akarja hozni az álmok fellegeiből. A modernista, ha nincsenek meg nála a realitás elemei, elveszti létjogosultságát.

Ezek a fenn taglalt elvek azonban már megvalósultak. Vannak alkotások, amelyekben a modernizmus és realizmus elvei szerencsésen párosultak. Nem véletlenül hivatkozik Jeremić Andrića és Mailer-re. Mi kiegészíthetnénk ezt a névsort, — amely természetesen nem teljes, csak jelző a szerepe —, a költészet síkján József Attilával. Véleményem szerint József Attila sokkal jobban kifejezi azt a törekvést, melynek elméleti megfogalmazását az előbb ismertettük. Ugyanis József Attila költészetében nemcsak a legnagyobb fokú realizmust találjuk meg, hanem ennek a realitásnak a legmodernebb költői eszközökkel való kivetítését is egyfelől, míg másfelől ehhez kapcsolódik, pontosabban ez tételzi fel az első kettőt, a költő szocialista világnézete is.

Mert mindaddig polgári marad, pusztá átvétel mind a realizmus, mind a modernizmus, amíg nem szocialista világnézetű ember él velük. Átlényegítésük teremtő módon való alkalmazásuk a mi körülmé-

nyeink közepette csakis szilárd szocialista világnézettel lehetséges. Ekkor pedig már megszűnnek a Jeremić hangsúlyozta hiányosságok és korlátok az irodalmi módszer tekintetében is. Ekkor már nem létezik modernizmus és realizmus dilemmája. Csakis ez lehet majd az a „legmodernebb modernizmus”, amit a neoszimbolisták is oly hévvel emlegetnek. Ez persze nem pusztán eklekticizmus és nem diplomáciai kompromisszum, amint Jeremićnek és társainak kísérlete ebben a pillanatban még látszik elméleti fejtegetéseik csonkasága, tételszerűsége miatt. Nem a két módszer közönséges házasságáról van szó, hanem a valóság átszűréséről, művészté emeléséről a szocialista író világlátásának segítségével. Az így meglátott és szavakkal rögzített valóság több lesz majd a polgári realizmus és polgári modernizmus összekapcsolásánál. Nem formáról van szó, hanem a tartalomról, még közelebberről: milyen tartalmi elemeket tart fontosnak és milyen jegyeket tud meglátni és átélni a művész a valóságból.

Hogy éppen ezek az elemek sziklaktak el Jeremić elméleti fejtegetéseiben is, a csoport gyakorlati ténykedésén is meglátszik. Ebben kell keresnünk a „neoszimbolizmus” mai formájának hiányosságait. A csoport két tagjának, Milovan Danojličnak és Dragan Kolundžijának éppen most jelent meg verseskönyve. Ha röviden is, érdemes meg-

vizsgálni a neoszimbolizmus gyakorlati eredményeit, lemérni ott, ahol a legerősebb, a megvalósított műben.

Az első megállapítás: a neoszimbolizmus még csak elméleti síkon létezik. Inkább jószándék és helyesen tájékozódni akarás az izmusok dzsungelében, mint gyakorlati eredmény. Ugyanis a két fiatal költő módszerében a Davičo-féle költészetet folytatja, mondanivalóban pedig a nem konkrét valóságba kapaszkodva, a metaforák görgőjén a végtelenbe akar rohanni. Annyira általános és „megfoghatatlan” lírát adnak, annyira nem érzéseket, csak hangulat-szilánkokat közvetítenek, hogy nem lehetséges a neoszimbolizmus elméletét és a neoszimbolisták gyakorlati megvalósításait összhangba hozni.

Mindenesetre a neoszimbolizmus érdekes és rokonszenves kísérlet, hogy a megrekedt irodalmi szekeret a valóság társadalmilag konkretizált és ennek következtében szilárd és biztos útjára emelje föl. Ebben a pillanatban még csak várjuk, hogy az elmélet gyakorlattá váljék, hogy ott mérhessük fel erejét és gyöngeségeit. Ma még nem gyakorlat.

Végezetül pedig írjuk ide a neoszimbolista kör tagjainak névsorát, hogy tájékozódhassunk: Dragan M. Jeremić, Zina Lazić, Branko Miljković, Božidar Timotijević, Milovan Danojlič, Dragan Kolundžija, Petar Pajić, Vera Srbinović, Kosta Dimitrijević és Zvezdan Jović.